

Miševi i mačke

Iza nas su ljetni odmori i ljetni praznici te je u skladu s tim i tema ovoga rada ljetna. Naime, u prvim smo se dvama člancima u rubrici *Od Mile do Drage* bavili osobnim imenima i njihovim odrazima u prezimenima. Treću antroponomastičku kategoriju tvore nadimci. Ta je antroponomastička kategorija najotvorenija stranim jezičnim utjecajima, najbrže se mijenja i najrjeđe bilježi iako je nadimcima nekoć bio uvjetovan velik broj osobnih imena (podsjećam vas na neka u najmanju ruku neobična imena iz srednjovjekovlja kao što su *Beljo* 'koji se belji', *Bezbradica*, *Gulišija* 'koji čupa vratove', *Nelip* 'nelijep', *Nerad* 'koji se ne raduje', *Prdac* 'koji pušta vjetrove' ili *Samopijan* 'koji je uvijek pijan'), a od kojih su nastala mnoga prezimena (poglavito ona koja se odnose na tjelesne nedostatke, kao što su *Kljajić* < *kljast* ili *Romić* < *hrom*, ili mane, kao što su *Baturić* 'omaleni i zdepasti', *Milolaža* 'kojemu se mili lagati' i *Trogrlić* 'koji ima podbradak'). Osobni se nadimci često dobivaju već u prvim godinama života, u obiteljskome ili prijateljskome krugu te u školi. Često su vrlo maštoviti, ali i okrutni. Tako iz djetinjstva pamtim nadimak *Tri Rieda* 'tri reda' koji je nosila osoba koja je imala nepravilne zube, nadimak *Cokula* ponio mi je prijatelj koji je nosio stare cipele, *Činčilom* je nazvana osoba koja je previše jela itd. Sadržaj je osobnoga nadimka često posve suprotan osobnosti njegova nositelja te je tako plaha osoba, niska rasta i sitne građe ponijela osobni nadimak *Strošni Ivan*. Bujna mašta nadjevatelja nadimaka prouzročuje i određene promjene, pa je osoba koju se nazivalo *Šljiva* dobila i nadimke *Lozovača* i *Travarica*, potom *Domoćo Lozovača*, a kako je dvorječni nadimak ipak bio predugačak, danas je uz temeljni nadimak *Šljiva* u uporabi i najnoviji *Domoćo*. Brat je pak dotičnoga dobio nadimak *Pekmez* jer se od šljiva čini marmelada. Iza osobnoga nadimka može stajati i veoma zanimljiva priča. Tako je pučiški poštar *Suome* svoj nadimak „zaradio“ na vjeronauku jer je na pitanje tko je bio Samson odgovorio: „Bi je dovna ni Suome s velin vlosima!“ (U prijevodu: Živio je davno Suome s dugom kosom!) Jedan je pak klesar nosio nadimak *Sreško* po osobnome imenu svojega oca Srečka, ali je nakon blaže prometne nesreće dobio novi nadimak – *Nesreško*. Nadimke u manjim (poglavito otočkim) sredinama dobivaju i došljaci i stranci koji počesto ni ne znaju da ih nose. Katkad nadimci mogu biti i skupni. Tako su dvojica blizanaca koje poznajem ponijela skupni nadimak *Dvo Joja* 'dva jaja', braća koja su zajednički hranila djetešce prozvana su *Frutek* po kašici koju su mu davali, rođake Mirka i Mikulu koji su nerazdvojni skupno se pak naziva *Mirkula*, dvije sestre koje nose osobna imena Sara i Dina nazivaju se zajedničkim imenom *Sardina*, a četiri brata zajedničkim imenom *Daltoni* po poznatoj braći iz stripa *Lucky Luke*.

Kad pak osobni nadimak postane nasljednim, promeće se u obiteljski. Tu kategoriju nadimaka Petar Šimunović smatra starijom od prezimena. U razdoblju su nakon nastanka prezimena obiteljski nadimci služili za razlikovanje mnogobrojnih nositelja istih osobnih imena i prezimena ili, kako slikovito objašnjavaju otočani, da bi poštar znao komu odnijeti poštu jer nije uvijek bilo ulica i kućnih brojeva. Na hrvatskim se otocima obiteljski nadimci bilježe od 16. stoljeća, otkad se sustavno vode matične knjige. Nekoć se, naime, na pitanje kako se zoveš navodio obiteljski nadimak, a na pitanje kako se pišeš prezime. Danas bismo, s obzirom na to da su u mnogim otočkim sredinama obiteljski nadimci živa kategorija te da svakodnevno nastaju, mogli reći kako su obiteljski nadimci oni koji su zapisani u matičnim knjigama ili školskim dnevnicima. Obiteljske nadimke bilježimo i izvan hrvatskih otoka (poglavito u Dalmatinskoj zagori i Hercegovini), no ondje nemaju toliku razlikovnu ulogu koliko na otocima, vjerojatno stoga što se u matičnim knjigama znatno rjeđe navode. Obiteljskim je nadimcima veoma često moguće odrediti etimologiju (tj. pronaći riječ iz koje se izvode), ali je teško (poglavito za one stare nekoliko stoljeća) odrediti etiologiju (tj. pronaći uzrok njihova nastanka) jer je skrivaju i njihovi nositelji (poglavito ako im obiteljski nadimak nije po mjeri) i njihovi nadjevatelji. Stoga je i njihovo istraživanje veoma teško te mi je nedavno preminuli akademik Šimunović osobno priznao da se njima nije posebno bavio na rodnome otoku Braču kako ne bi imao ozbiljnijih problema s nositeljima pojedinih „nezgodnih“ nadimaka. Nositelji se obiteljskih nadimaka počesto čude kako njihov nadimak ne opisuje prikladno ni jednoga člana obitelji, no zaboravljaju da je od vremena nastanka nadimka moglo proći i nekoliko stoljeća. Tako se moj obiteljski nadimak u Zažablju Galić dovodi u vezu s pridjevom *gal* 'crn', a ja sam izrazito plav te on s mojom vanjštinom nema nikakve veze. Kako bih opravdao vlastito bavljenje spomenutom antroponomastičkom kategorijom, ponovno ću posegnuti za primjerom iz književnosti. Postoji anegdota o tome kako je poznati kolumbijski književnik Gabriel García Márquez dobio pismo jednoga američkog studenta u kojemu mu se potonji žali kako ih profesor neprestano zlostavlja pitanjem o simbolici pijetla u jednome od Márquezovih romana. Slavni je književnik na to poslao pismo tomu profesoru u kojemu je stajalo kako pijetao u tome romanu označuje isključivo pijetla i nema nikakvo posebno značenje. Profesor se nije dao smesti te je Márquezu odgovorio kako roman nakon objave više nije samo autorova svojina, nego da ga i drugi imaju pravo tumačiti. Tako je i s osobnim i obiteljskim nadimcima. Onoga trenutka kad su zapisani prestaju biti vlasništvom svojih nadjevatelja i nositelja te su ostavljeni na milost i nemilost antroponomastičarima.

U ovome ću vam radu na građi prikupljenoj na Braču i Visu pokušati predočiti postanje obiteljskih nadimka. Oni su zapisani onako kako su ih prenijeli ispitanici. Pri tome je važno imati na umu da su brački i viški čakavski govori međusobno različiti. Razlikuju se čak i po upitno-odnosnoj zamjenici koja može glasiti *ča*, *čo*, *ca* ili *co*, a na Braču postoji i štokavska oaza. U većini je govora dugi *a* prešao u *o* (npr. *mrok* < *mrak*), u dijelu su govora zabilježeni i dvoglasni (npr. *duoć* < *doći* ili *mieso* < *meso*), a ponegdje se uz slogotvorni *r* izgovara popratni samoglasnik (npr. *čorni* 'crni').

U obiteljskim se nadimcima veoma često skrivena osobna imena bila ona kršćanska (npr. *Centin* < *Inocent*, *Jadre* < *Andrija*, *Minčetovi* < *Dominik*, *Sabe* < *Sebastijan*, *Žuvić* < *Ivan*), narodna (npr. *Budin* < *Budimir/Budislav*, *Gardon* < *Grdan*), muslimanska (npr. *Jafer* < *Džafer*, *Muje* < *Muhamed*, *Suja* < *Sulejman*) ili hibridna (*Belmate* < tal. *bello* 'lijep' + *Mate*, *Kalajure* < grč. *kalós* 'lijep' + *Jure*; *Kontemate* < tal. *konte* 'knez' + *Mate*, *Meštrežane* < *meštar* 'učitelj' + *Žane* 'Ivan', *Zampjer* < tal. *zan* 'gospodin' + tal. *Piero* 'Pero', *Žarmiko* 'Miko koji govori kroz nos'). Vanjštinom su prvotnih nositelja uvjetovani obiteljski nadimci *Bile* (< *bile* 'sjedokos/plavokos'), *Pikolo* (< tal. *piccolo* 'sitan, malen'), *Runje* (< *runje* 'runjava osoba'), *Šćulini* (< *ščulav* 'mršav') ili *Tušćo* (< *tuščo* 'tusta, pretila osoba'). Mnogi su obiteljski nadimci nastali na temelju tjelesnih mana i nedostataka njihovih prvotnih nositelja. Tako je način hodanja utjecao na nastanak obiteljskih nadimaka kao što su *Buliga* (< *buliga* 'osoba koja nespretno hoda'), *Coto* (< *coto* 'šepavac') ili *Kiele* (< *kiele* 'osoba koja se gega'). Na meti su se nadjevatelja obiteljskih nadimaka često nalazili i čelavci na koje se odnose obiteljski nadimci *Pelaćo* (< mlet. *pelà* 'čela') i *Puzle* (< *puzlac* 'čelavac'). Obiteljski su se nadimci često dobivali ako je netko svojim ponašanjem odudarao od većine.

Obično se rado pokazivalo previše razgovorljive ili mučaljive osobe o čemu svjedoče obiteljski nadimci *Balija* (< *baliti* 'baljezgat'), *Govorela* i *Paroleta* (< *govoriti/parlati*), *Guslić* (< *gusliti* 'pretjerano govoriti'), *Riere* (< *rere* 'brbljavac') i *Tafra* (< tur. *tafra* 'verbalni napad') ili *Muto* (< *mutavac* 'šutljivac') i *Tuta* (< *tuto-muto* 'šutljivac'). Česti su i obiteljski nadimci koji upućuju na pretjerivanje u određenome ponašanju. Tako se ljude koji su pretjerivali u molitvi nazivalo *Bogomoja*, osobe koje su prečesto izazivale

pozornost nekonvencionalnim ponašanjem *Karnevol*, osobe koje su bile sklone spavanju *Drimalo*, osobe koje su previše jele nazivale su se *Kutalo* (< *kutal* 'zaimača'), *Mumalo* (< *mumati* 'jesti') ili *Supa* (< *supati* 'močiti kruh'), a one koje su pretjerivale u piću *Sisle* (< *sisliti* 'sisati, piti'). Osobe koje su bile sklone puštanju vjetrova nazivale su se *Prda(c)* i *Prdibobica*, a osobe koje su zbog neumjerenosti u jelu imale probavnih poteškoća *Bolodruobac*. Nadalje, osobe koje su pretjerivale u pušenju nazivalo se *Papiluga*, *Pipica* (< *pipica* 'lula') ili *Pušilula*. Neuredne osobe ponijele bi nadimke *Bačulin*, *Škica* ili *Tronj*, a vlastitim su obiteljima nadimke priskrbile i prebučne (*Buje*), predotjerane (*Bota* i *Luštre*), namrgođene (*Muse*), rasrdljive (*Mamoje*), prkosne (*Prkačić*), nepouzđane (*Šare*), lukave (*Bakalera* i *Mustra*) i nespretni (*Škoda*) osobe te osobe sklone noćarenju (*Čuk* i *Noćina*) i osobe s neobičnim navikama (*Stenjalo* i *Škrgutalo*). Nazivima su različitih predmeta motivirani obiteljski nadimci kao što su *Bija* (< *bija* 'cjepanica'), *Bociel* (< *bocel* 'kolotur'), *Fulmiant* (< *fulmiant* 'žigica'), *Šešula* (< *šešula* 'posuda s pomoću koje se izbacuje voda s čamca') ili *Ventula* (< *ventula* 'lepeza'), a zvukom koji proizvode stupovi na koje se stavlja lijes obiteljski nadimak *Cvirini*. Na nastanak su obiteljskih nadimaka utjecale čak

.....
 Bogomoja, Buha, Centinovi, Coto,
 Čarčik, Gregolovont, Karnevol,
 Kontemate, Meštrežane, Močak,
 Puhorep, Puzle, Stenjalo, Surla,
 Šćulini, Šešula, Škoda, Škrgutalo,
 Višćica

i vrste jela (*Panoda* < *panoda* 'vrsta juhe', *Pulenta* < *pulenta* 'žganci'). Biljnim su nazivima motivirani obiteljski nadimci kao što su *Barščonac* (< *barščon* 'bršljan') ili *Krtolčevi* (< *krtola* 'krumpir'). U obiteljskim su se nadimcima odrazili nazivi za kukce (*Buha*, *Čarčik* < *čarčik* 'cvrčak', *Moskiej* < *moskiej* 'obad'), ptice (*Drozgij* < *drozd*, *Gardelin* < *gardelin* 'češljugar', *Gavron* < *gavran*), ribe (*Bakalar*, *Glomac* < *glamac*, *Pic*, *Skuše*), gmazove (*Guje*) te domaće (*Kravica*, *Močak* < *mačak*, *Pivac* < *pivac* 'pijetao') i divlje životinje (*Kuna*, *Štambak* < tal. *stambacco* 'kozorog'). Dijelovima su ljudskoga tijela uvjetovani nadimci *Kopito* (< *kopito* 'veliko stopalo'), *Palac*, *Surla* (< *surla* 'veliki nos'), *Škina* (< *škina* 'kralježnica') i *Zubotovi* (< *zub*). Prema nazivima zanimanja nastali su nadimci *Eremita* (< *eremit* 'pustinjak'), *Kavo* (pokraćeno od *kavadur* 'radnik u kamenolomu'), *Kovoč* (< *kovač*), *Mrtuorij* (< *mrtuorij* 'pogrebnik'), *Pečor* (< *pečar* 'osoba koja čini vapno'), *Pistur* (< *pistur* 'pekar'), *Poteštot* (< *potešt* 'načelnik'), *Puhor* (< *puhar* 'osoba koja lovi puhove') i *Veber* (< njem. *Weber* 'tkalac'). U našim malim otočkim mjestima žive i mnogi nositelji obiteljskih nadimaka kao što su *Bon* (< *ban*), *Ciezar* (< *cezar*), *Faraun* (< *faraon*), *Kardinol* (< *kardinal*) ili *Popa* (< *papa*) koji su uvjetovani nazivima titula. Obiteljski nadimci kao što su *Begin* (obiteljski nadimak nastao prema prezimenu izraelskoga predsjednika vlade) i *Garibaldo* (obiteljski nadimak nastao prema prezimenu borca za ujedinjenje Italije) nastali su prema prezimenima slavnih osoba. Na nadijevanje su obiteljskih nadimaka utjecali i nazivi vjetrova te otuda nadimci *Bura*, *Gregolovont* (< *gregolovont* 'garbin, pulenat, jugozapadnjak') i *Tremuntanić* (< *tremuntona* 'tramuntana, sjeverozapadnjak'). Nazivi mitoloških bića potaknuli su nastanak obiteljskih nadimaka *Moco* (< *macić* 'duh nekrštenoga djeteta') i *Višćica* (< *vještica*). U obiteljskim se nadimcima često odražavaju obični (*Baška* < *Bast*, *Labjanac* < *Labin Dalmatinski*, *Pujiz* < *Apulija*, *Sardonjež* < *Sardinija*, *Sielka* < *Selca*, *Spaleta* < *Split*, *Viška* < *Vis*) i podrugljivi etnici (*Murlak* i *Vlah* za doseljenike s kopna, *Hober* < *hober* 'brđanin' za stanovnike zaselaka koji pripadaju naselju Selca na Braču, *Plamus* za stanovnike istočnoga dijela Hvara) i etnonimi (*Amerikonac*, *Bugar*, *Francez* i *Grković*).

Na temelju iznesene građe razvidno je da je na razvoj obiteljskih nadimaka na Braču i Visu uz hrvatski jezik ponajviše utjecao talijanski, a u manjoj mjeri turski i njemački. Počesto u fondu obiteljskih nadimaka supostoje hrvatske i romanske istovrijednice (npr. *Ratar* i *Grikula*, *Dugonja* i *Luongo*, *Gluho/Glušac* i *Sorić*).

Što zaključiti na kraju? Nadimci su na srednjodalmatinskim otocima jedan od posljednjih prežitaka Mediterana kakav je nekoć bio. Njegovi su stanovnici bili istodobno nježni i okrutni, skloni pohvalama i podrugljivi, ali nadasve maštoviti. Upravo je zbog maštovitosti nadjevatelja nadimaka moguće druženje jedne mačke i miša (Močak je obiteljski nadimak jednoga, a Miš osobni nadimak drugoga člana društva) te povijesnoga lika i lika iz crtanoga filma (zajedno često ribare Hitler i Babalu), zbog njih tuljani plivaju Jadranom (postoji osobni nadimak *Foka*) te pape i svećenici (*popi*) imaju djecu itd. Meni pak ni nakon ovoga članka nije jasno zašto me je jedan od nadjevatelja nadimaka nazvao Tetrebom jer mi to ni danas ne želi reći. U postolara najgore postole!